

کاربرد ارزیابی سریع روستایی در تواناسازی مردم محلی از طریق اقدام جمعی

مطالعه موردی روستای حصار سرخ دهستان جواد آباد شهرستان ورامین

پیمان فلسفی

استادیار پژوهش گروه اقتصادی، اجتماعی و ترویجی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

سمیه جنگ چی کاشانی

پژوهشگر و دکتری توسعه کشاورزی

اردشیر مصباح*

باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران

مقدمه

- از نگاه رابرت چمبرز (۱۹۸۳) توسعه روستایی، یک استراتژی، برای تواناسازی یک گروه خاص از مردم فقیر است برای به دست آوردن آنچه خود و فرزندانشان نیاز دارند.
- اما چندی بعد در همایش توسعه پایدار یکپارچه (۲۰۰۰) ، عنوان شد که توسعه روستایی یک فرآیند چند بعدی است که ماهیتی بین بخشهای کشاورزی ، علوم اجتماعی ، علوم رفتاری ، مهندسی و علوم مدیریتی دارد.
- به این ترتیب « توسعه روستایی به عنوان فرآیند توسعه و کاربرد منابع انسانی و طبیعی، فناوری ها ، تسهیلات زیربنایی ، **نهادهای و سازمانها** و سیاست های دولت و برنامه هایی برای ایجاد و سرعت بخشیدن به رشد اقتصادی در مناطق روستایی به منظور ایجاد اشتغال و بهبود کیفیت زندگی مردم روستایی و حرکت به سوی خوداتکایی است» (Sing,1986)
- اسمان و اوپاف (۱۹۸۴) نیز تاکید دارند که توسعه روستایی پیرامون چهار محور :

- ۱- سرمایه گذاری های عمومی در امور زیربنایی
- ۲- سیاست های حمایتی
- ۳- فناوری مناسب
- ۴- **نهادهای موثر**

بنابراین ملاحظه می شود که
نهادهای و سازمانهای روستایی
نقش تعیین کننده ای در فرآیند
توسعه روستایی دارند.

مقدمه

- در کنار توسعه روستایی، بخش کشاورزی دارای جایگاهی ویژه است و به عنوان یک عنصر کلیدی در اقتصاد ملی قرار دارد (Mollett, 1990).
- از آنجاییکه سیاست های روستایی متفاوت از سیاست های کشاورزی هستند (Wimberley, 1993)، توسعه پایدار باید از طریق یک استراتژی واحد، شامل امنیت غذایی و توسعه صورت گیرد. استراتژی برپایه وجود نهادهای کمک کننده و اقدامات مشارکت جویانه برای افزایش تولید در سایه توسعه انجمن های استراتژیک و ساختار مناسب زیست محیطی با مشارکت مردم صورت گیرد (فائو، ۲۰۰۲).
- « رهیافت توسعه جامعه » در مدل تلفیق از توسعه روستایی و کشاورزی باید نتیجه نهایی این فرآیند باشد، یعنی کل فرآیند توسعه زمین و منابع انسانی از یکسو بوسیله نهادهایی مانند تعاونی ها و شوراهای روستایی تقویت و مدیریت شود و از سوی دیگر خدمات اجتماعی مانند آموزش، بهداشت و کنترل جمعیت را ارتقاء دهد. (Mehta, 1984)
- با مروری بر سیر تحول رهیافت های مختلف توسعه روستایی می توان دریافت، علل اساسی این تحولات در طول زمان، نیاز به مشارکت مستقیم و فراگیر مردم در آنها می باشد. رهیافتهایی برای حل بیکاری و رفع نابرابری های درآمدی.
- به تدریج این رهیافت جای خود را به « رهیافت نیازهای پایه » داد. (پاسخگویی به نیازهای اساسی اقشار کم درآمد و فقرای جامعه روستایی)

مقدمه

- برای اولین بار در دهه ۱۹۴۰، رهیافت توسعه جامعه در هندوستان، توسط «ماموران توسعه» که همان مردم محلی بودند اجرا شد که بدلیل داشتن رفتار از بالا به پایین موفقیت نداشت و عمدتاً برای موقعیت محلی و نیازهای مردم مناسب نبودند.
- در دهه ۱۹۷۰ رهیافت جدیدی به ارزیابی سریع توسعه (RRA) شکل گرفت، در این روش با همکاری نزدیک مردم محلی داده های روستایی مثل خصوصیات فیزیکی منطقه، منابع موجود، الگوی کشت مناسب و ... جمع آوری می شود. (در این حالت مطالعه با شرایط محلی مطابقت بیشتری داشته و نیازهای مردم بی سواد و قشر ساکت جامعه روستایی نیز بررسی شد)
- در دهه ۱۹۸۰ ارزیابی سریع (راحت) مشارکت روستایی (PRA) در هندوستان و کنیا توسط سازمانهای غیردولتی انجام گرفت که بیشتر راهی برای ایجاد آگاهی از طریق برنامه ریزی توسعه ای فعال در سطح محلی بود.
- این روش برای تواناسازی مردم محلی در تجزیه و تحلیل شرایط زندگی، مشکلات و ظرفیت های بالقوه شان به منظور تلاش در ایجاد تغییر وضع موجود از طریق اقدام جمعی است.
- بنابراین مهمترین اصل PRA این است که اعضای جامعه در نتایج تجزیه و تحلیل، تصمیمات و تلاش های برنامه ریزی با اعضای تیم PRA سهیم شوند. (از طریق برگزاری جلسات و کارگاه آموزشی ۳ تا ۶ روزه در جامعه محلی)

مقدمه

- از ابتدای دهه ۱۹۹۰، رهیافت مشارکتی جامع (یکپارچه) ایجاد شد که در مقایسه با روشهای قبلی، عامل حمایت بیرونی (سازمانهای توسعه و جامعیت) به عنوان یک عنصر اجتناب ناپذیر در توسعه ملی در نظر گرفته شده است.
- طی پژوهشی عوامل موثر بر پذیرش مدیریت تلفیقی سن گندم با تاکید بر رهیافت مشارکتی در استان کرمانشاه، نتایج نشان داد ۳۷ درصد تغییرات متغیر وابسته توسط دو عامل تماسهای ترویجی و کانالهای ارتباطی شکل گرفته اند. متغیر تماس های ترویجی مهم ترین متغیر تاثیر گذار بر میزان پذیرش مدیریت تلفیقی سن گندم است، به طوری که این متغیر ۲۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تعیین می کند. (نوری ، ۱۳۹۰)
- در یک مطالعه موردی برای تعیین نیازهای آموزشی آبخیزداران حوضه آبخیز نشوه استان مرکزی با استفاده از رهیافت مشارکتی PRA ، نتایج حاصل نشان داد که اجرای طرح های آبخیزداری در این حوضه منشاء آثار متنوع و مفید زیادری بوده است (حفظ محیط زیست و افزایش آگاهی روستائیان) و میزان رضایت مردم از آنها ۱۰۰ درصد بوده است. این مطالعه با روشهای ارزیابی مشارکتی، انسان را اصل و اساس توسعه دانسته و توجه به خصوصیات، ویژگی ها و وضعیت اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی مردم را ملاک اساسی اجرای کلیه فعالیتهای پژوهشی و تحقیقاتی قرار داده است. (صلاحی اصفهانی ، ۱۳۹۰)

روش تحقیق

- کیفی - مطالعه موردی (روستای حصار سرخ واقع در بخش جواد آباد شهرستان ورامین)
- داده های کیفی شامل :

جملات مستقیم مردم درباره تجربیاتشان ، دیدگاه ها ، احساسات و دانش آنها

- روش جمع آوری داده ها :

مصاحبه ، یادداشت جزئیات فعالیت ها ، رفتارها و اقدامات مردم

مشاهده اسناد جمع آوری شده

- علاوه بر استفاده از تکنیک های فوق برای روستای مورد مطالعه ، جلسات بحث گروهی به صورت مشارکتی و با بهره مندی از برخی تکنیک های ارزیابی مشارکتی روستایی اجرا گردید. در این جلسات سوال خاصی در ارتباط با اهداف تحقیق مطرح شده و روستائیان نظرات و دیدگاههای خود را ارائه نمودند.

- محقق در این جلسات در نقش تسهیلگر و روستاییان به عنوان مشارکت حو در بحث ها شرکت کرده اند.

- کشیدن نقشه (کروکی روستا) ، نمودارهای ون برای ارزیابی وضعیت نهادهای مستقر در هر روستا و میزان اهمیت نهادها از دیدگاه کشاورزان و پیدا کردن زمینه های مشارکت و موانع موجود در این زمینه اهدافی برگزار می این جلسات بود.

روش تحقیق

- در تحقیق حاضر از روش نمونه گیری گلوله برفی استفاده شده است.
- انجام مصاحبه با افراد مطلع ، اعضای شورا ، برخی مدیران محلی و افرادی که بتوانند در راستای اهداف تحقیق اطلاعاتی در اختیار محقق قرار دهند.
- برای تجزیه و تحلیل داده ها اساسی ترین شکل ارائه یافته ای مطالعه نقل قول توصیفی است .
- با توجه به نوع مطالعه (توصیفی) در بسیاری از موارد ضمن دسته بندی و مفهوم سازی داده ها به تحلیل توصیفی آنها مبادرت گردیده و نتایج بدست آمده در مدل نهایی استفاده شده است.
- اعتبار این تحقیق، از طریق بکاربردن شیوه سه وجهی سازی (استفاده از محققان چند گانه ، منابع چندگانه و روش های چندگانه) ، درمیان گذاشتن نتایج تفسیرها با افراد مصاحبه شده یا مشاهده شده ، اقامت در مکان تحقیق در یک دوره زمانی ، تقاضا از همتایان برای پیشنهاد درباره یافته های بدست آمده و درگیر شدن مشارکت جویان در تمام مراحل تحقیق تقویت و تعیین گردیده است.

یافته ها

• تاریخچه زیست محیطی روستا

- آب روستا در قدیم از قنات تهیه می شده (اکنون لوله کشی شده)
- روستا در گذشته ارباب رعیتی بوده
- مزارع و صیفی کاری در اطراف روستا زیاد دیده می شود
- در ۴۰ سال گذشته به جز یک مورد سیل بزرگ بلای طبیعی دیگری نداشته
- اراضی خسار سرخ تحت تاثیر قارچ فوزاویم قرار گرفته و خسارتهایی به کشاورزان وارد شده .

• وضعیت نظام بهره برداری از آب

- محل تامین آب کشاورزی روستا از رودخانه و چاه عمیق و انتقال از طریق انهار سنتی
- کیفیت آب چاه مناسب است ، اما در فصل تابستان با کمبود آب مواجه می شوند که باعث افزایش قیمت آب می شود
- به گفته اهالی ۲۰ درصد از آب تا رسیدن به مزرعه در جوی ها و نهرهای سنتی هد می رود ، و از طرفی ۲۰ درصد دیگر نیز در مزرعه به هدر می رود و عملاً ۶۰ درصد آب در مزرعه استفاده می شود .
- میزان حق آبه به ازای هر ساعت آب دائم ۱.۵۰۰.۰۰۰ ریال و هر ساعت آب موقت ۲۰.۰۰۰ ریال

یافته ها

- تنوع مشاغل و مهارت های اهالی روستا

- تنوع مشاغل زنان نسبتا بالاست.

- عمده فعالیت مردان نیز در چهارچوب کشاورزی و دامداری می باشد.

- با توجه به خاستگاه عشایری منطقه، دامداری بیشتر از زراعت و باغداری و صیفی کاری بیشتر از زراعت رواج دارد.

- فعالیت های خدماتی از قبیل بنایی، لوله کشی و ... نیز در حال گسترش است.

جدول (۱) ماتریس مهارت های موجود در روستای حصارسرخ (زنان)

مهارت	زن	مرد	هر دو	کم	زیاد	متوسط
کشاورزی		✓				✓
دامداری		✓			✓	
آرایشگری	✓					✓
نانوایی	✓				✓	
خیاطی	✓				✓	
ماست بندی	✓				✓	
قالی بافی	✓			✓		
لوله کشی		✓		✓		
بقالی	✓			✓		
بنایی		✓		✓		
قلاب بافی	✓			✓		
گل سازی	✓			✓		

یافته ها

مشکلات عنوان شده از سوی بانوان روستا

جدول (۲) ماتریس مقایسه زوجی مشکلات روستای حصار سرخ (زنان)

مشکلات	فقدان شعبه نفت و گاز	کمبود دوره‌های آموزشی	افت تحصیلی دختران	بیکاری زنان و دختران	فقدان شبکه بهداشت	فقدان صندوق قرض الحسنه	فقدان بیمه خانواده	استفاده از تسهیلات بانکی	نداشتن نماینده از سوی زنان
فقدان شعبه نفت و گاز	—	→	→	→	→	→	→	→	→
کمبود دوره های آموزشی	—	—	→	↑	↑	→	→	→	→
افت تحصیلی دختران	—	—	—	↑	↑	→	→	→	→
بیکاری زنان و دختران	—	—	—	—	→	→	→	→	→
فقدان شبکه بهداشت	—	—	—	—	—	→	→	→	→
صندوق قرض الحسنه	—	—	—	—	—	—	↑	→	→
فقدان بیمه خانواده	—	—	—	—	—	—	—	→	→
استفاده از تسهیلات بانکی	—	—	—	—	—	—	—	—	→
نداشتن نماینده از سوی زنان	—	—	—	—	—	—	—	—	—
امتیاز	۸	۵	۱	۶	۶	۳	۵	۲	۰
اولویت	۱	۳	۶	۲	۲	۴	۳	۵	۷

یافته ها

مشکلات عنوان شده از سوی مردان روستا

جدول (۳) ماتریس مقایسه زوجی مشکلات کشاورزان روستای حصارسرخ (مردان)

مشکلات وام	فقدان آموزش	بی تأثیری سم	نبود کارشناس	آفات و بیماری	زمین ناهموار	نهرسنی	کمبود امدادات	کمبود آب	مشکلات
→	→	→	→	→	→	↑	→	—	کمبود آب
↑	→	↑	↑	↑	↑	↑	—	—	کمبود امدادات
→	→	→	↑	↑	→	—	—	—	نهرسنی
↑	→	→	→	→	—	—	—	—	زمین ناهموار
→	↑	↑	↑	—	—	—	—	—	آفات و بیماری
→	↑	→	—	—	—	—	—	—	نبود کارشناس
→	↑	—	—	—	—	—	—	—	بی تأثیری سم
→	—	—	—	—	—	—	—	—	فقدان آموزش
۲	۴	۳	۵	۳	۵	۶	۱	۷	امتیاز
۶	۴	۵	۳	۵	۳	۲	۷	۱	اولویت

یافته ها

• اهمیت نهادهای دولتی عنوان شده توسط مردان روستا

جدول (۴) ماتریس مقایسه زوجی میزان اهمیت نهادهای بیرونی روستای حصارسرخ (مردان)

دامپزشکی	تعاونی روستایی	بانک کشاورزی	جهاد کشاورزی	بخشداری	سازمان آب	نهادهای دولتی
→	↑	→	→	→	—	سازمان آب
→	→	↑	→	—	—	بخشداری
→	→	→	—	—	—	جهاد کشاورزی
→	→	—	—	—	—	بانک کشاورزی
→	—	—	—	—	—	تعاونی روستایی
—	—	—	—	—	—	دامپزشکی
۰	۲	۳	۳	۳	۴	امتیاز
۴	۳	۲	۲	۲	۱	اولویت

یافته ها

• منابع دریافت اطلاعات عنوان شده توسط مردان روستا

جدول (۵) ماتریس مقایسه زوجی سیستم های اطلاع رسانی روستای حصارسرخ (مردان)

سیستمهای اطلاع رسانی	تجربه پدران	تجربه دیگران	مروج	کلاس	مطالعه	تلویزیون	رادیو
تجربه پدران	—	→	→	→	→	→	→
تجربه دیگران	—	—	→	→	→	↑	↑
مروج	—	—	—	↑	→	↑	↑
کلاس	—	—	—	—	→	→	→
مطالعه	—	—	—	—	—	↑	↑
تلویزیون	—	—	—	—	—	—	→
رادیو	—	—	—	—	—	—	—
امتیاز	۶	۳	۱	۴	۰	۴	۳
اولویت	۱	۳	۴	۲	۵	۲	۳

نتیجه گیری

- با استفاده از رهیافت ارزیابی سریع داده های مهارتی، اولویت بندی مشکلات، ارتباط با نهادها و موقعیت جغرافیایی و امکانات موجود در روستا جمع آوری شد.
- زنان روستا، ۳۰ مهارت در زمینه های هنری، فنی، کشاورزی و خدماتی مطرح کردند که حدود ۱۱٪ به آقایان و ۱۹٪ به بانوان اختصاص دارد. این تنوع مهارت های کاربردی دلیل محکمی بر وجود سرمایه های اجتماعی است که می تواند زمینه ساز طرح های اشتغالزا و کارآفرینی در این روستا باشد.
- قدرت تحلیل و ارزیابی زنان و مردان روستا در سطح مشترکی است چرا که هر دو گروه برای ماتریس زوجی مشکلات، ۹ مورد را عنوان کردند و این خود مبین این مهم است که زنان روستای حصارسرخ نیز همانند مردان در پیشبرد مسیر زندگی و تامین معیشت و آرامش خانواده سهیم هستند و در تمامی مراحل گذران زندگی به عنوان کمک حال و مشاور همسران، ایفای نقش می کنند.

نتیجه گیری

- از دیدگاه زنان روستا، تامین سوخت گاز و نفت مهمترین مشکل و در مرحله بعد بیکاری زنان و دختران و فقدان شبکه بهداشت قرار داشته است.
- بررسی ها نشان داد روستائیان، ایجاد صندوق قرض الحسنه، بیمه خانواده و تسهیلات بانکی برای راه اندازی پروژه های اشتغال زا از جمله راه حل های عملیاتی مشکلات موجود در روستای خود می دانند.
- نکته قابل توجه دیگر این است که زنان روستای حصار سرخ اعتقاد چندانی به داشتن نماینده مستقل برای پیگیری امور درخواستی و نیازهایشان ندارند.
- روستای حصار سرخ از معدود روستاهای بخش جوادآباد است که دوره های آموزشی ترویجی جهاد کشاورزی را تجربه کرده است.

نتیجه گیری

- از دیدگاه مردان، کمبود آب مهمترین مشکل پیش روی آنها است. نبود کارشناس فنی برای راهنمایی کشاورزان و نهرهای خاکی و سنتی از دیگر مشکلات مطرح شده از سوی مردان کشاورز و دامدار است.
- تقاضای زنان و مردان روستا برای برپایی دوره های آموزشی و ترویجی به خوبی نمایان است که با این وجود انتظار مشارکت حداکثری برای استفاده از خدمات آموزشی از روستائیان می رود.
- نهادهای دولتی و خدمات رسان نظیر سازمان آب، جهاد کشاورزی، بخشداری و... از نظر روستائیان در جایگاه ویژه ای قرار دارند، ولی تعاونی های روستایی نقش چندانی را ندارند (دلیل آن نیز عدم آگاه سازی و اطلاع رسانی صحیح می تواند باشد).
- از نگاه مردان نشان می دهد که تجربه پدران و دانش بومی از اهمیت ویژه ای برخوردار است و همچنین دوره های آموزشی غیر رسمی نیز به عنوان دومین منبع اطلاع رسانی از سوی مردان روستای حصار سرخ معرفی شد که نشان از برپایی صحیح و اثر بخش دوره های آموزشی بوده که پیش از این در روستای حصار سرخ برگزار شده است.

پیشنهادات

- اجرای دوره های آموزشی و ترویجی برای مردان و زنان در کنار پروژه های کارآفرینی و اشتغالزا با تکیه بر توانمندی های روستائیان و ظرفیت های محیطی در روستای حصار سرخ ضروری به نظر می رسد.
- داده های جمع آوری شده از روستای حصارسرخ با استفاده از رهیافت مشارکتی ارزیابی سریع روستایی می تواند راهگشای خوبی برای برنامه ریزان و طراحان برنامه های ترویجی باشد.